

Sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Średniowieczne źródła liturgiczne”

Toruń, 9 maja 2018 r.

W gmachu Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 9 maja 2018 r. odbyła się Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Średniowieczne źródła liturgiczne”, która – zgodnie z tytułem – skupiła się przede wszystkim wokół problematyki źródeł liturgicznych wieków średnich. Podczas Konferencji, oprócz wykładów, zostały zaprezentowane także dwie serie wydawnicze: *Fontes Scrutari* (w języku polskim) i *Veritatem Inquirere* (w języku włoskim), będące owocem współpracy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego.

Kierownikiem Konferencji był ks. prof. UMK dr hab. Daniel Brzeziński, zaś jej sekretarzami – mgr Michał Mikołajczak i autor niniejszego sprawozdania, doktoranci na Wydziale Teologicznym UMK.

Konferencję otworzył ks. prof. dr hab. Dariusz Kotecki, Dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, który powitał wszystkich uczestników. Następnie głos zabrał bp dr Andrzej Suski, gość honorowy spotkania, który od ćwierćwiecza zajmuje się problematyką źródeł liturgicznych. Jego monumentalne dzieła: „Sakramentarze. Przewodnik po rękopisach” (A. Suski [oprac.], Sakramentarze. Przewodnik po rękopisach, Toruń 2016 [=Fontes Scrutari, t. 1]) oraz „Rękopiśmienne mszały przedtrydenckie. Katalog sumaryczny” (A. Suski [oprac.], Rękopiśmienne mszały przedtrydenckie. Katalog sumaryczny, Toruń 2017 [=Fontes Scrutari, t. 2]), a także inne opracowania wydane za granicą, owoce iście benedyktyńskiej pracy, to katalogi unikatowe w nauce, stanowiące nieocenioną pomoc nie tylko dla badaczy historii liturgii. W swoim wystąpieniu Biskup Toruński Senior podkreślił wielkie znaczenie źródeł liturgicznych, które obok Pisma Świętego i Tradycji są wyrazem wiary Kościoła.

Następnie uczestnicy Konferencji wysłuchali czterech referatów.

1. „Il contributo dei sacramentari alla conoscenza della *latinitas liturgica*” – ks. prof. Manlio Sodi (Papieski Uniwersytet Laterański w Rzymie)

Ze względu na utrudnienia związane ze strajkiem na lotnisku w Rzymie ks. prof. Manlio Sodi nie mógł przybyć na czas i jego wykład przedstawił

ks. prof. Daniel Brzeziński. W wykładzie ukazana została wartość historyczna oraz proces kształtowania się wspólnego dla Kościoła Mszału Rzymskiego, a także znaczenie reform II Soboru Watykańskiego, które przyniosły pogłębienie znajomości treści, odkryć, wydań tekstów liturgicznych i form dziedzictwa językowego powstałego w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa. W dalszej części wykładu ks. prof. Manlio Sodięto wskazano na doniosłość *latinitas* i tekstów eucharystycznych odnoszących się do twórczości pierwszych wieków. Ukazując specyfikę *latinitas*, prof. Sodi wskazał na wpływ bogactwa terminologicznego oraz potencjału semantycznego, jakie posiada pojedynczy termin przy jednoczesnym rozpatrywaniu go w świecie syntagmy, w której został zamieszczony.

W dalszej części wykładu prof. Sodięto wskazano na wydany przez Papieski Wyższy Instytut Łaciński i znaczącą rolę konkordancji trzech wielkich sakramentarzy pierwszego tysiąclecia: *Sacramentarium Gregorianum* z 2013 r., *Sacramentarium Veronense* z 2013 r. oraz *Sacramentarium Gelasianum* z 2014 r. Autor, w swoim referacie ukazał znaczącą rolę wydanej konkordancji, dzięki której możliwe stało się wyłonienie tekstu podstawowego – liniowego wraz z późniejszymi poprawkami, dzięki którym każdy pojedynczy termin posiadał identyczną, a zarazem jedyną ortografię. Ks. Sodi podkreślił, że we wprowadzeniach do poszczególnych edycji wyjaśniono kryteria ze szczegółowymi odniesieniami i charakterystycznymi aspektami liturgicznymi *latinitas*.

2. „Krytyczne wydania źródeł liturgicznych w «Patrologia Latina» Jacques-Paul Migne’a: błogosławieństwo czy przekleństwo dla naukowców?” – ks. prof. Kazimierz Ginter (Papieski Uniwersytet Świętego Krzyża w Rzymie)

We występie do swojego referatu ks. prof. Kazimierz Ginter wskazał na szerokie znaczenie *Patrologia Latina* Migne’a, które nie tylko odnosi się do liturgistów, ale jest także przedmiotem badań patrologów, historyków Kościoła, jak i tych, którzy zajmują się historią starożytności w ujęciu ogólnym, z akcentem na starożytny Rzym. Jednocześnie ks. prof. Ginter podkreślił, że w swoim opracowaniu odniesie się do Migne’a wyłącznie z punktu widzenia liturgicznego, popartego konkretnymi przykładami liturgicznymi, wskazując przy tym, że niektóre dzieła (głównie z XI i XII w.) nie zostały wydane poza *Patrologia Latina* Migne’a.

W kolejnym punkcie swojego referatu ks. Ginter zdefiniował znaczenie tytułu *Patrologia Latina* Migne’a, jednocześnie przedstawiając sylwetkę Jacques Paul Migne. Kontynuując swoją wypowiedź, autor odniósł się do krótkiej analizy poję-

cia: „źródło liturgiczne”, które, jak zauważył, nie jest do końca jednoznaczne i różnie ujmowane, wskazując przy tym na dwie rozbieżności w określaniu definicji: w znaczeniu bardzo szerokim i bardzo wąskim. Kontynuując swoją wypowiedź, ks. prof. Ginter przedstawił kontekst historyczny powstania *Patrologia Latina* Migne’a i literaturę „zewnętrzną”, która służy jako „przewodnik” po dziele francuskiego prezbitera.

W ostatniej części swojego wystąpienia ks. prof. Ginter odniósł się do kilku problemów, które spotykamy w stosunku do *Patrologia Latina*: umieszczeniu *Ordines Romani* (VII–XIV w.) w dziełach Grzegorza Wielkiego i przypisanie ich autorstwa temu papieżowi; reedycję wielu wydań krytycznych, które nie są wierne oryginałowi; umieszczenie dzieł, niekoniecznie w tym miejscu, w którym trzeba, wskazując na pontyfikał rzymsko-germański, którego jedynie pewne fragmenty znajdują się w *Patrologia Latina*.

3. „La implantación de los libros de la liturgia romana en la Europa carolingia. Datos adquiridos y nuevas perspectivas” – ks. prof. José Luis Gutiérrez Martín (Papieski Uniwersytet Świętego Krzyża w Rzymie)

Swój wykład ks. prof. Gutiérrez rozpoczął od ukazania skomplikowanego kontekstu historycznego i podkreślenia roli implantacji liturgii rzymskiej na terytorium Europy ze wskazaniem na historiografię liturgiczną, które ujęła to zjawisko jako przeniknięcie liturgii rzymskiej do świata franko-germańskiego. Autor podkreślił, że najistotniejszym etapem tego procesu był tzw. renesans karoliński datowany na VIII–IX w.

W dalszym ciągu swojego opracowania ks. prof. Gutiérrez wskazał na etapy kształtowania się liturgii rzymsko-franko-germańskiej, określając ją terminem: „liturgia hybrydowa”, wskazując przy tym na jej implantację w Wiecznym Mieście, która z punktu widzenia historiografii klasycznej uważana jest za „zdradę” „czyste” liturgii rzymskiej.

Kontynuując swój referat, ks. prof. Gutiérrez przedstawił proces romanizacji liturgii w źródłach, wskazując na dwie przyczyny tego zjawiska: polityczne i religijne. Następnie ukazał tendencje, które przyczyniły się do romanizacji i zastąpienia struktury celebracji gallikańskich analogicznymi odpowiednikami z celebracji rzymskiej oraz wskazał na zjawisko wielkiej kreatywności euchologicznej.

Podsumowując swoje wystąpienie, ks. prof. Gutiérrez postawił pytanie: „Jaka jest perspektywa romanizacji, o jakiej mówimy w tym przypadku?”. W odpowiedzi wskazał na znacznie szerszy kontekst romanizacji w czasach państwa Franków i na

poszukiwanie „nowości” rzymskiej. Kończąc, ukazał trzy punkty widzenia historycznego romanizacji: 1) romanizacja klasyczna imperium, która była do czasów Konstantyna Wielkiego; 2) czas związany z Bizancjum i próbą stworzenia jednego imperium wokół cesarza; 3) trzecia romanizacja pojawia się wraz z dynastią karo-lińską, która jest zupełnie inna od poprzednich dwóch, której zasadą tożsamości z Rzymem jest papieństwo.

4. „Biblia Płocka z XII wieku jako źródło poznania średniowiecznej płockiej liturgii katedralnej” – ks. prof. Daniel Brzeziński (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Papieski Instytut Liturgiczny św. Anzelma w Rzymie)

W swoim referacie ks. prof. Daniel Brzeziński podjął się, na podstawie „zapisów liturgicznych” znajdujących się w Biblii Płockiej, odtworzenia i ukazania XII-wiecznej liturgii płockiej. Następnie wskazał na wielkie znaczenie historyczne kodeksu Biblii znajdującej się w Muzeum Diecezjalnym w Płocku, który obok kielicha z pateną księcia Konrada Mazowieckiego, pochodzących z XII w., Pontyfikału Płockiego, Ewangelistarza, kodeksu z Ewangelią św. Marka i XIV-wiecznego Pontyfikału Płockiego oraz hermy św. Zygmunta stanowią najstarszy i najcenniejszy zabytek Płocka i Mazowsza.

W dalszej części swojego wystąpienia ks. prof. Brzeziński ukazał wyjątkową wartość średniowiecznego rękopisu, który obok tekstów Starego i Nowego Testamentu zawiera komentarze do poszczególnych ksiąg biblijnych, opisy cudów z 1148 r. oraz „zapiski liturgiczne”: lekcje brewiarzowe na *Triduum Sacrum*, rubryki mszalne i brewiarzowe romańskiej katedry.

W opracowaniu, którego podjął się ks. Brzeziński, została ukazana analiza historyczno-liturgiczna oraz analiza porównawcza fragmentów liturgicznych płockiego rękopisu ze wskazaniem na żywy kult Męki Pańskiej, Najświętszej Maryi Panny oraz świętych.

Kończąc swoje wystąpienie, ks. prof. Daniel Brzeziński scharakteryzował pismo znajdujące się w rękopisie płockim, a także podkreślił, że opisy cudów tam znajdujących się są najstarszymi tego typu i samodzielnyymi, czyli luźnymi zapisami, jakie przetrwały w Polsce do naszych czasów. Odnosząc się do rubryk Mszy św. i Brewiarza, autor zaznaczył, że są one dość chaotyczne, ale na ich podstawie możemy dziś odtworzyć *Missa Catechumenorum*, liturgię słowa Bożego i *Triduum Sacrum* XII-wiecznej liturgii katedry płockiej.

Następnego dnia odbyło się podpisanie umowy o współpracy między Uniwersytetem Mikołaja Kopernika, który reprezentował prof. dr hab. Andrzej Tretyn – Rektor a Papieskim Uniwersytetem Laterańskim, reprezentowany przez Rektora tej uczelni ks. bp. prof. Enrico dal Covolo. Umowa między obiema jednostkami naukowymi przewiduje m.in. prowadzenie wspólnych badań i organizację wspólnych przedsięwzięć, wymianę pracowników oraz studentów, a także wydawanie wspólnych publikacji naukowych.

Jakub J. Woźniak,
Wydział Teologiczny UMK